

KAROLINA MACIASZEK
<https://orcid.org/0000-0001-8606-810X>
supernak.karolina@gmail.com

CZY ŚWIĘTOKRZYSKIE RELIKWIE DRZEWA KRZYŻA ŚWIĘTEGO TO ZAGINIONE RELIKWIE KRÓLA SERBII STEFANA UROSZA I?

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest poszukanie odpowiedzi na pytanie, czy świętokrzyskie relikwie Drzewa Krzyża Świętego odnalazły swojego pierwotnego właściciela. Dużo argumentów przemawia za tezą, że partykuły Męki Pańskiej, spoczywające obecnie na Łysej Górze, znajdowały się w staurotece, która należała do króla Serbii Stefana Urosza I. Podczas najazdu Serbów w 1268 r. wpadła ona w ręce Węgrów, następnie stała się własnością króla Beli IV. Po śmierci Beli, jego syn i następca mógł przywieźć relikwiarz z cząstkami Przenajświętszego Krzyża do Krakowa, na spotkanie z Bolesławem Wstydlwym, z którym – jak informuje *Kronika Dzierzwy* – zawarł pokój pod Krzyżem z Drzewa Pańskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: Świętokrzyskie relikwie Drzewa Krzyża Świętego, Łysa Góra, Bolesław V Wstydlwy, Stefan V Arpad, Stefan Urosz I, stauroteka, relikwie.

ARE THE RELICS OF THE HOLY CROSS TREE THE LOST RELICS OF SERBIAN KING STEFAN UROŠ I?

ABSTRACT: The article attempts to find an answer to the question of whether the Świętokrzyskie relics of the Holy Cross Tree found their original owner. Numerous arguments contribute to a thesis that particles of the Passion, now resting on Łysa Góra, were located in the reliquary cross/stupa, which belonged to Stephen Uroš I of Serbia. During the Serbian invasion of 1268 it fell into the hands of the Hungarians, and then became the property of King Béla IV. After his death, his son and successor could take the reliquary with the particles of the Holy Cross to Krakow, to meet Boleslaw V the Chaste, with whom – as the Chronicle of Dzierzwa informs – he made peace at the Holy Cross Tree.

KEYWORDS: the relics of the Holy Cross Tree, Łysa Góra, Bolesław V the Chaste, Stephen V of Hungary, Stephen Uroš I, reliquary cross, relics.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Wloch

Problem proveniencji świętokrzyskich relikwii Drzewa Krzyża Świętego od dawna jest przedmiotem dyskusji historyków. Późno, ponieważ dopiero w XIV w. zaczęła się kształtować legenda o przekazaniu benedyktynom łysogórskim partykuł z częstkami Drzewa Pańskiego przez węgierskiego królewicza Emeryka w XIV w. Z pewnością miało to miejsce jakiś czas po 1308/1311, a najprawdopodobniej dopiero po zmianie wezwania kościoła klasztorowego (1351/1361), która musiała wiązać się z rozwojem kultu relikwii, a nawet po 1366 lub 1385 r., skoro nie znał jej jeszcze dobrze poinformowany i nie stroniący przed przytaczaniem różnych barwnych opowieści Janko z Czarnkowa, autor *Kroniki wielkopolskiej*. Datację taką potwierdzają też ustalenia Anny Rutkowskiej-Płachcińskiej dotyczące kultu Drzewa Krzyża Świętego w Polsce, dowodzące, że rozwijał się on począwszy od XIV w.¹ Wedle najstarszego jej zapisu w *Roczniku świętokrzyskim* Emeryk znalazł się na Łyścu w trakcie polowania i zainspirowany przez Ducha Świętego i wizją anielską ofiarował mnichom fragment Krzyża Świętego². Inaczej niż źródła późniejsze, *Rocznik* nie przypisuje Emerykowi współudziału w fundacji opactwa, ale tylko obdarowanie go relikwią³. Darowizna ta jest zdaniem *Rocznika* jednym

¹ T. M. Trajdos, *Benedyktyni na Łyścu za panowania Władysława II Jagiełły (1386-1434)*, „Roczniki Historyczne” 1982, R. 48, s. 2-7; A. Rutkowska-Płachcińska, *Sprawy tatarskie w Roczniku tak zwanym świętokrzyskim nowym*, „Studia Źródłoznawcze” 1987, t. 30, s. 66-69; M. Derwich, *Polska legenda o świętym Emeryku*, „Przegląd Historyczny” 1990, t. 81, z. 3-4, passim; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament ideowy wspólnoty w tradycji polskich przekazów średniowiecznych. (Św. św. Wojciech, Florian, Stanisław, Drzewo Krzyża Św. na Łyścu)*, [w:] *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, red. nauk. A. Pieniądz-Skrzypczak, J. Pysiak, Warszawa 2005, s. 267.

² *Annales S. Crucis*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova* (MPH s.n.), t. XII, Kraków 1996, s. 6-7, 93, 102; *Taż*, *Sprawy tatarskie...*, s. 65-66; G. Györfy, *Kontakty Polski i Węgier w dobie tworzenia się obu państw*, „Kwartalnik Historyczny” (dalej: KH) 1988, R. 95, z. 4, s. 17-19; M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 426-437; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267. Zob. także: F. Curta, *East Central Europe: the gate to Byzantium*, „Byzantinische Zeitschrift” 2015, vol. 108 (2), s. 13.

³ M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 429; por.: L. P. Słupecki, „*Powieść rzeczy istey*” jako źródło do dziejów pogaństwa na Łyścu, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa, S. Gawlas, M. Koczerska i in., Warszawa 1991, s. 377; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267.

z pierwszych ważnych wydarzeń w państwie Mieszka po jego chrzcie⁴. Opactwo zatem musiałyby powstać krótko przed jej otrzymaniem. Chrystianizację państwa Mieszka, domyślną fundację klasztoru i złożenie tam cząstek Krzyża Świętego łączy więc nie tylko chronologia. Założenie klasztoru i translacja relikwii wiążą się z wprowadzeniem nowego, chrześcijańskiego ładu w państwie. Według powstałych w połowie XV w. *Zdarzeń godnych pamięci* i przekazu Jana Długosza (być może czerpiących z tego źródła) inicjatorem fundacji klasztoru na Łyscu był Emeryk, spełniający wolę Bożą, objawioną mu przez anioła lub prowadzony na szczyt góry przez jelenia, którego gonił w trakcie łowów⁵. Dokonany z natchnienia Bożego wybór lokalizacji klasztoru i miejsca złożenia relikwii Krzyża Świętego jest wymowny. Łysiec jako jedna z najwyższych, według Długosza, gór w królestwie jest ważnym punktem geograficznym na terytorium państwa. Ruiny zamku Cyklopów na jego szczycie świadczą, że przed chrystianizacją było tu siedlisko sił diabelskich. Umieszczenie tam klasztoru i świętych partykuł przypieczętowało chrystianizację kraju. Siedziba Cyklopów po złożeniu relikwii Krzyża Świętego stała się Kalwarią, najważniejszą górą w Królestwie, ważniejszą nawet niż Wawel posiadający szczątki świętych Stanisława i Floriana⁶.

Wspomniany Jan Długosz w *Chorografii* pisał dokładnie: *In arcis locum succedente monasterio a Magno olim Boleslao primo Polonorum rege ex petra superedificator, in quo ligni Dominici, magna mortalibus beneficia conferens, notabilis habetur porcio, a beato Emerico, filio*

⁴ *Annales S. Crucis...*, s. 4-7; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267.

⁵ *Zdarzenia godne pamięci*, oprac. A. Lorkiewicz, [w:] *Monumenta Poloniae Historica* (dalej: MPH), t. III, Lwów 1878, s. 300; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, rada wyd. Z. Budkowa, I. Garbaciak, A. Kamiński i in., lib. 1-2, Varsoviae 1964 (dalej: *Annales*, lib. 1-2), s. 101, 254-256; *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, tłum. J. Mrukówna, ks. 1-2, Warszawa 1961 (dalej: *Roczniki*, ks. 1-2), s. 157, 327-329; *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. III, wyd. A. Przewdziecki, [w:] J. Długosz, *Opera omnia*, t. IX, Kraków 1863-1864 (dalej: *LB*, t. III), s. 227-228; M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 437-441; L. P. Słupecki, „*Powieść rzeczy istey*”..., s. 378; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267.

⁶ *Annales*, lib. 1-2, s. 101, 254-256; *Roczniki*, ks. 1-2, s. 157, 327-329; *LB*, t. III, s. 227-228; T. M. Trajdos, *Benedyktyni na Łyscu...*, s. 3-7, 9, 19; L. P. Słupecki, „*Powieść rzeczy istey*”..., s. 383; M. Starnańska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267-268.

*beati Stephani Hungarie regis, monente per visum angelo, illic relicta*⁷. Pod rokiem 1006 dziejopis zaś odnotowuje o Emeryku: *Vir igitur Dei Emericus ad patrum et cognatum suum Boleslaum Polonie regem, deserta regia, solitus erat crebris vicibus frequentare et plura tempora in Polonia absumere, ut a visione communionemque parentum et uxoris sequestratus facilius suggestiones dyabolicas et carnis stimulus extingueret et devocioni sue operam daret. Boleslaus autem Polonie rex singulari ducem Emericum nepotem suum prosequeretur caritate et amore, cum non solum nexus sanguinis, sed et ipsa virtutum clara probitas faciebat illum tam regi quam suis militibus amabilem et graciosum. Quodam itaque tempore, Boleslao venacionibus in silvis circa opidum Kelcze sitis insistente et secum ducem Emericum in societate habente, contigit illos in iugum alpium, que Calwarie vocantur et quibus Polonie Regnum alciores non hebet, cervum fugando devenire. Ubi cervo omisso, ruinas veterum habitacionum, que <et diluvio universali et> temporum antiquitate in saxorum molem qualem et hodie cernimus, defluxerant, ceperunt mirari; locum enim illum ferunt quondam habitacionem et arcem Gigantum seu Ciclopum et virorum forcium fuisse et illic incolatum suum aliquanto tempore tenuisse. Vir itaque Dei Emericus spiritu divino instinctus et, ut aliquorum habet credulitas et assercio, visionis noctis precedentis doctus admonicione, loci singularitate et vetustate delectatus, convenientissimum illum pro servis Dei solitariam vitam professis astruit et indignum, ut sine hominum incolatu debeat putescere. Rogat deinde patrum et affinem suum Boleslaum Polonie regem, quatenus pro Dei honore et fidei sancte augmento animarumque remedio et salute cenobium illic monachorum et monasterium erigat et constituat stabilius, feliciusque regnum, postquam illum a terreno solvi contingeret, in celestibus pro huiusmodi sancto opere habiturus. Cumque ad id Boleslaus Polonie rex facilem et ultroneum liberali et regio animo prebuisset consensum, dux Emericus sua se petitione et desiderio videns potitum, in magnam exultacionem erupit et primum Deo, deinde Boleslao regi gratias agens, mox crucem bifurcatam, porcionem notabilem Dominici ligni continentem, modico argento obductam, parenti suo Stephano Hungarorum regi*

---

⁷ *Annales*, lib. 1, s. 101; *Roczniki*, ks. 1, s. 157 (*Na miejscu zamku powstał klasztor, wzniesiony z kamienia przez króla Bolesława Wielkiego, pierwszego króla Polski, w którym drzewa Krzyża Pańskiego znaczna znajduje się częśćka niosąca ludziom dobrodziejstwa, tu pozostawiona przez św. Emeryka, syna św. Stefana, króla Węgier, za zleceniem anioła w widzeniu*).

*a Grecorum Cesare ex Constantinopoli pro magno munere transmissam, quam vir Dei Emericus in pectore ex patris largicione gestare consueverat, exemit illique loco (ita enim in visione monitus fertur fuisse) donat*⁸.

Późną proveniencję ma także legenda przytoczona przez *Rocznik świętokrzyski młodszy*, według której relikwia Krzyża Świętego miała w 1287 r. ocalić klasztor od splądrowania przez Tatarów. Legenda ta pochodzi z czasów panowania Władysława Jagiełły⁹. Także znalezisko trzynastowiecznych brakteatów z podwójnym krzyżem wiąże się dziś słusznie z cystersami z Wąchocka, a nie z Łyścem¹⁰. Podkreślić należy także, że nigdy w klasztorze Łysogórskim nie było specjalnego officium ku czci św. Emeryka. Wiadomo o jego kulcie na Węgrzech i ogólnokościelnym kulcie św. Emeryka w Polsce¹¹.

Teorii o późnej proveniencji legendy sprzyja czas posługiwania się symboliką jelenia. Ta wiąże się ze św. Eustachym. Żył on na przełomie I i II w., był Rzymianinem i męczennikiem z okresu prześladowania chrześcijan. Tradycja podaje, że na polowaniu objawił mu się Chrystus w postaci jelenia z krzyżem pomiędzy rogami. Przekazy

⁸ *Annales*, lib. 1-2, s. 255-256; *Roczniki*, ks. 1-2, s. 328-329 (*Prosi więc stryja i krewnego swego króla Bolesława, aby dla chwały Bożej i rozszerzenia wiary chrześcijańskiej [oraz] dla uleczenia i zbawienia dusz, wystawił w tym miejscu kościół i klasztor, za co po śmierci pewniejsze i szczęśliwsze osiągnie królestwo i zamieszka za to święte dzieło między niebianami. A gdy Bolesław król Polski na to się zgodził, książę Emeryk uradował się wielce widząc, że prośba jego skutek odniosła. Dziękuje więc najpierw Bogu, potem królowi Bolesławowi, a zdjąwszy z siebie ofiarowuje temu miejscu krzyż dwuramienny zawierający dużą cząstkę drzewa Pańskiego obramowaną skromnie srebrem. (Takie bowiem miał podobno otrzymać w widzeniu polecenie). Krzyż ten został przysłany w podarunku ojcu jego Stefanowi, królowi węgierskiemu, od cesarza greckiego z Konstantynopola, który mąż świętobliwy Emeryk na piersiach z hojności ojca zwykł był nosić); G. Györffy, *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło*, przekład T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003, s. 366.*

⁹ *Annales S. Crucis...*, s. 52-53; M. Derwich, *Łysogórski ośrodek pielgrzymkowy w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zarys problematyki*, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 278.

¹⁰ K. Białołowska, *Wąchocki skarb brakteatów*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1985, R. 29, z. 3-4 (113-114), s. 166-190; S. Suchodolski, *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 96-102; B. Paszkiewicz, *Mennictwo klasztorne w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 325-331.

¹¹ T. M. Trajdos, *Benedyktyjni na Łyścu...*, s. 10.

źródłowe i przedstawienia ikonograficzne ze sceną na polowaniu pochodzą jednak z okresu późniejszego: z XII i XIII w. Pogląd o tym, że jeleni może reprezentować Chrystusa utrwalił się w XII w. To Chrystus pojawia się w postaci jelenia, aby nie było żadnych wątpliwości symbolem dopełniającym jest krzyż pomiędzy rogami¹².

Partykuły Krzyża pojawiały się na ziemiach polskich zwykle od XIII do XV w.¹³ Nasilenie fundacji, jak i wzrost napływu relikwii Męki Pańskiej nastąpił po 1204 r., czyli po zdobyciu Konstantynopola przez krzyżowców¹⁴. Wcześniej, posiadanie części Krzyża Chrystusa przez cesarzy bizantyńskich znacznie wzmacniało ich pozycję jako władców i było potwierdzeniem boskiego mandatu do rządzenia. Czyniło także z panujących najważniejszych dystrybutorów drzewa Krzyża Pańskiego w chrześcijańskim świecie¹⁵. Po 1204 r. zaczęła się gwałtowna wyprzedaż nie tylko kosztowności, dzieł sztuki i wyposażenia pałaców basileusa, ale i relikwii bizantyjskich. Wyprzedaż tę prowadzili zadłużeni u Wenecjan i Genuńczyków cesarze łacińscy, m.in. najwybitniejszy z nich Henryk z Flandrii 1206-1216 (brat Baldwina)¹⁶. Zdaniem Tadeusza M. Trajdosa, jest wysoce prawdopodobne, że stauroteka, która w końcu spoczęła na Łyścu, pochodzi z wywozu precjozów bizantyjskich za panowania Henryka¹⁷. Część relikwii została także wówczas zwyczajnie rozkradziona, bądź rozdana przez cesarzy czy biskupów¹⁸.

Przegląd późniejszych źródeł dowodzi, że już w czasach Długosza nic nie wiadano o rodowodzie relikwiarza. Jego teza, że otrzymał ją św. Stefan węgierski *a Grecorum cesare ex Constantinopoli*¹⁹, w którą

¹² T. Giergiel, *Symbolika jelenia w polskiej heraldyce rycerskiej*, Sandomierz 1998, s. 38.

¹³ J. Górecki, *Ze studiów nad zagadnieniem napływu przedmiotów proveniencji bizantyńskiej na ziemie Polski na przykładzie Ostrowa Lednickiego*, „Archeologia Polski” 2013, t. 58, z. 1-2, s. 95.

¹⁴ J. Kopeć, *Drzewo Krzyża Świętego*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1983, s. 251.

¹⁵ S. Bralewski, *Życie religijne mieszkańców Konstantynopola*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyjskim*, Warszawa 2011, s. 418.

¹⁶ G. Ostrogorski, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 1967, s. 342-343. T. M. Trajdos, *O klasztorze świętokrzyskim*, „Roczniki Historyczne” 1986, R. 52, s. 208-209.

¹⁷ T. M. Trajdos, *O klasztorze...*, s. 209.

¹⁸ M. Hese mann, *Milczący świadkowie Golgoty. Fascynująca historia relikwii męki Chrystusa*, przełożyła K. Zimmerer, Kraków 2006, s. 80-82.

¹⁹ *Annales*, lib. 1-2, s. 256; LB, t. III, s. 228; M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 431.

wierzył Tadeusz M. Trajdos, pochodzi z powszechnego w wiekach średnich przekonania, nie obcego również Długoszowi, że wszystkie partykuły Drzewa Krzyża Świętego wywodzą się z Konstantynopola, z darów tamtejszych cesarzy²⁰. Formę stauroteki przybierały oprawy relikwii w Kościele bizantyjskim²¹.

Od dawna pojawiała się teoria, że być może obecne w łysogórskim klasztorze cząstki Krzyża Świętego – подарowane przez króla Węgier Stefana V podczas wizyty w Krakowie – trafiły do rąk Bolesława Wstydliwego w 1270 r. Między Węgrami a Czechami trwała wówczas wojna o opuszczony po wymarciu dynastii Babenbergów tron Austrii, a władca węgierski chciał sobie zapewnić dalsze poparcie księcia krakowskiego w tym konflikcie.

Zanim zostaną omówione argumenty przemawiające za teorią o przybyciu relikwii za Bolesława V, należy wspomnieć, że drugi potencjalny sposób przybycia do Polski fragmentów Krzyża Świętego ma się wiązać z Władysławem Łokietkiem, który mógł w bliżej nieznanych okolicznościach otrzymać go na Węgrzech, a po opanowaniu Krakowa, około 1306 r. przekazać mnichom z Łyśca²². Zdaniem Marka Derwicha na pewno podarowanie partykuł Drzewa Przenajświętszego odbyło się przed rokiem 1311, ponieważ wówczas zapisany został pierwszy cud dokonany przez tę relikwię. Stać się to także miało po 1286, ponieważ w relacji ze zdobycia klasztoru zimą 1259/1260 r. przez wojska tatarsko-ruskie, ani w dyplomach z lat 1269-1286, nie ma o niej informacji²³. Potrzeba zaznaczyć, że pod koniec XIII w. w książęcych kancelariach nie było przyjętej tradycji zapisywania w dyplomach elementów majątku ruchomego odbiorców (w tym klasztorów),

²⁰ M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 431-432.

²¹ J. Wzorek, *Drzewo Krzyża Świętego. Kościół OO. Dominikanów w Lublinie*, Lublin 1991, s. 15.

²² P. Szczaniecki, *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec 1989, s. 136; M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 429-430, 433-434; T e n ż e, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław 1992, s. 543-544; T e n ż e, *Łysogórski ośrodek...*, s. 278; T e n ż e, *Zur Translation der Hl. Kreuz-Reliquie aus den Berg Lysiec. Genese, Fortentwicklung und Pragmatik einer spätmittelalterlichen Klosterlegende*, [w:] *De ordine vitae. Zu Normvorstellungen, Organisationsformen und Schriftgebrauch im mittelalterlichen Ordenswesen*, red. G. Melville, Münster 1996, s. 392; M. Starna wska, *Relikwie jako fundament...*, s. 267.

²³ M. Derwich, *W kręgu łysogórskiego opactwa benedyktynów. Studia*, Kielce 2006, s. 48.

nawet jeśli ci posiadali cenne relikwie. Brak wzmianki o cząstkach Krzyża Świętego w przywilejach dla łysogórskich benedyktynów wcale nie musi oznaczać, że mnisi nie byli wówczas w ich posiadaniu.

W 1306 biskup krakowski Jan Muskata złożył przysięgę wierności Władysławowi Łokietkowi²⁴, m.in. przez wzgląd na część Świętego Krzyża potwierdził w 1308 r. nadanie opactwu części Czernikowa²⁵. W 1311 r. Tomka, pochodząca z Piotrowic i chorująca na trzeciaczkę, słysząc o zasługach relikwii Krzyża Świętego w klasztorze na Łyścu, udała się do niego i została uleczona. Po niedługim jednak czasie choroba powróciła, a ustąpiła dopiero za wstawiennictwem św. Kingi²⁶. Są to niezbite dowody, że w początkach XIV w. partykuły Drzewa Pańskiego w klasztorze na Łysej Górze spoczywały.

Zanim przystąpimy do omówienia potencjalnej roli Bolesława Wstydlivego w dziele fundacji relikwii świętokrzyskich, najpierw przyjrzyjmy się związkom władcy z klasztorem. Bolesław pospieszył opactwu z pomocą po kataklizmie grabieży i zniszczeń zadanych klasztorowi przez Mongołów podczas drugiego najazdu²⁷. Władca podniósł klasztor ze zgliszcz i sprowadził do niego nowych zakonników, zapewne z Sieciechowa, choć benedyktyńska tradycja, podtrzymana przez Długosza głosi, że byli to mnisi z przesławnego Cluny²⁸.

Bolesław V traktował opactwo łysogórskie jako fundację swoich przodków²⁹. 23 lutego 1269 r. w Osieku wystawił akt, mocą którego rycerz Żegota, były podkomorzy sandomierski, przekazał klasztorowi

²⁴ *Analecta Vaticana*, wyd. J. P t a ś n i k, Kraków 1914, s. 84; M. Derwich, *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000, s. 212.

²⁵ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 138; M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 430; T e n ż e, *Materiały do słownika...*, s. 212. Ostatnio za rokiem 1308 jako górną granicę czasową przybycia relikwii opowiadał się: T. M. T r a j d o s, *Królewski kult relikwii Świętego Krzyża na Łyścu za panowania Władysława II Jagielly*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu. Skarb polskiej kultury i historii*, red. P. Z a j ą c, Poznań 2018, s. 39.

²⁶ *Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] MPH, t. IV, Lwów 1884, s. 738; M. D e r w i c h, *Materiały do słownika...*, s. 212.

²⁷ Zob. np.: W. R u f f i n, *Historia O Drzewie Krzyża świętego na górę Łysą przyniesionym*, Kraków 1611, k. 10.

²⁸ *Święty Krzyż*, teksty J. D a n i e l, fot. K. P ę c z a ł s k i, Kielce 2006, s. 16-17.

²⁹ M. D e r w i c h, *Opactwo świętokrzyskie w epoce przedrozbiorowej*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. O ł s z e w s k i, Kielce 2000, s. 50.

wieś Grzegorzewice w zamian za wieś Wojsław. Władca zezwolił także na lokację Grzegorzewic i uwolnił je od wielu powinności³⁰.

W 1270 r. w Sandomierzu Wstydlivy i jego żona Kinga odnowili i zatwierdzili przywileje i immunitety nadane klasztorowi wcześniej, zwalniając jednocześnie mieszkańców Braciejowic, Głodna, Ciepłej i Koniemłotów od takich danin, opłat i posług jak: *powoz, stroze, stan, poradne, thargoue, naraz*, od oddawania krów i owiec oraz od postoju łowców, ptaszników i bobrowników. Uwolnili także mieszkańców wyżej wymienionych wsi od podejmowania piekarzy i piwowarów, od pogoni, wypraw (z wyjątkiem antypogańskich), budowy grodów (oprócz sandomierskiego), ceł oraz jurysdykcji kasztelanów i ich sędziów. Tym samym dyplomem zatwierdzili benedyktynom posiadanie pięciu grzywien dochodu z soli warzonej w Bochni³¹.

Wiele klasztorów, będących fundacjami rodowymi, od początku lat 60. XIII w. przeżywało ograniczenia przywilejów ze strony Bolesława V. Nie dotyczyło to opactwa łysogórskiego, które było także fundacją monarszą. Przeciwnie, pod koniec lat sześćdziesiątych benedyktyni znaleźli się w kręgu zainteresowania księcia krakowskiego jako nowy, potencjalny poplecznik jego interesów. Bardzo dobre relacje władca miał z łysogórskim opatem Jakubem, który – jak wynika z dokumentu z 1270 r. – podarował mu Osiek³².

Okoliczności potencjonalnego podarowania Polsce relikwii przez Stefana V wiążą się ściśle z wizytą węgierskiego monarchy w Krakowie i wydarzeniami na arenie międzynarodowej. Początkiem maja 1270 r. zmarł Bela IV. Do Czech uszła duża grupa możnych na czele z Anną, teściową Przemysła Otokara. Wyjeżdżając, Anna zebrała ze sobą większość koronnych klejnotów. Miało to jej ułatwić osadzenie na tronie wła-

³⁰ KDM, t. I, nr 78; F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 3, Kraków 1901, s. 167; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimunitetowa w dobrach Kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936, s. 125; M. Derwich, *Materiały do słownika...*, s. 79.

³¹ KDM, t. II, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 476; J. Gacki, *Benedyktynski klasztor świętego Krzyża na Lysej Górze*, Warszawa 1873, s. 80; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy...*, s. 125; *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, red. M. Wawrzyniak, Warszawa 1983, s. 37; M. Derwich, *Benedyktynski klasztor...*, s. 285; B. Kowalska, *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda*, Kraków 2008, s. 64.

³² KDM, t. II, nr 476.

snego syna Beli³³. W tym czasie – według zapisu *Rocznika Traski* – przez trzy dni Odrą i Nysą płynęła krew i padał krwawy deszcz, a pod Krakowem przez dwa tygodnie utrzymywała się powódź po wystąpieniu z brzegów Wisły³⁴. Nietypowe zjawiska zapowiadały nadchodzące nieszczęście³⁵. Bolesław Wstydlivy pozostawał w sojuszu z Węgry. Tym ostatnim bardzo zależało na utrzymaniu współpracy z księciem krakowskim. Dowodzi tego właśnie wizyta króla Stefana V w Krakowie w sierpniu 1270 r., a więc zaledwie trzy miesiące po śmierci Beli IV³⁶. Zdaniem Marcina Hlebionka nie można wykluczyć, że w Krakowie przebywał wówczas także Bolesław Pobożny³⁷. Spotkania owego można się domyślać z tego powodu, że źródła podają informacje o wyjeździe Pobożnego w okolice Krakowa³⁸.

Marek Derwich właśnie w wizycie Stefana V doszukiwał się jednego z potencjalnych sposobów przybycia do Polski słynnego relikwiarza, który stał się własnością benedyktynów łysogórskich. Pamiętać należy, że ofiarowywanie darów podczas politycznych rokowań nie było wów-

³³ P. Gratian Leser, *Güssing und seine burg*, „Güssinger Zeitung”, 22.01.1922, R. 12, nr 4, s. 1; B. Włodarski, *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250-1306)*, Lwów 1931, s. 55-58; P. Żmudzki, *Studium podzielnego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 214.

³⁴ *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, t. II, Lwów 1872, s. 841; P. Żmudzki, *Studium...*, s. 214.

³⁵ P. Żmudzki, *Studium...*, s. 214.

³⁶ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, [w:] MPH s.n., t. V, Warszawa 1978, s. 100 (pod datą 17 VIII 1270); *Rocznik Traski...*, s. 841; *Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, [w:] MPH s.n., t. XV, Kraków 2013, s. 80 (z błędną datą 26 VIII 1268 r.) i lakonicznie *Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, t. II..., s. 841 pod rokiem 1273; A. Barcik, *Czechy a ziemia południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku*, Katowice 1992, s. 94; J. Pałko, *Uhorsko-české vzťahy v rokoch 1270-1272. In Opus tessellatum. Historia nova 14*, red. P. Podolan, Bratislava 2017, s. 9-10.

³⁷ M. Hlebionek, *Udział Wielkopolski w wydarzeniach 1271 r., ze szczególnym uwzględnieniem „wyprawy na dobra milickie biskupa wrocławskiego” i jej uczestników*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2004, t. 6, s. 51-52.

³⁸ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Roczniki wielkopolskie*, MPH s.n., t. VI, Warszawa 1962, s. 48; *Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, [w:] MPH s.n., t. VIII, Warszawa 1970, s. 124-125; *Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, oprac. B. Kürbisówna, Warszawa 1965, s. 289; M. Hlebionek, *Bolesław Pobożny. Wielkopolska na drodze do zjednoczonego królestwa (1224/1227-6, 13 lub 14 IV 1279)*, Kraków 2017, s. 94.

czas niczym niezwykłym³⁹. Według T. Dömötör władcy węgierscy mieli w tym okresie zwyczaj czynienia podarunków dla obcych monarchów *de reliquies de la croix de caractere byzantin*⁴⁰. Wymiana darów często towarzyszyła wizytom dyplomatycznym monarchów. Żaden przypadek podarowania relikwii nie budził tak wielkiego zainteresowania historiografii jak wymiana darów między Bolesławem Chrobrym i cesarzem Ottonem. Świadczy to o wyjątkowym charakterze tego wydarzenia, związanego zresztą z faktycznym i ideowym początkiem królestwa. Spośród innych potwierdzonych źródłami przypadków podarowania świętych partykuł dla podtrzymania kontaktów dyplomatycznych warto przypomnieć ofiarowanie przez biskupa Prandotę ramienia św. Stanisława tuż po jego kanonizacji królowi Czech, Przemysłowi Otokarowi II, na jego prośbę. Nastąpiło to w trakcie intensywnych zabiegów dyplomatycznych króla czeskiego, dążącego do oderwania Bolesława Wstydlivego od sojuszu z Węgrami i do współpracy z nim w planowanej krucjacie przeciw Bałtom. Król czeski, uzyskując relikwię patrona Polski i Krakowa, dał dowód jego czci i oddał się pod jego opiekę. Fakt oddania się pod patronat św. Stanisława zademonstrował, organizując uroczysty *adventus* jego relikwii. Mógł więc liczyć na większą życzliwość księcia krakowskiego, skoro obaj mieli teraz wspólnego patrona, obecnego w sposób szczególny w obu stolicach przez swoje relikwie⁴¹.

Halina Manikowska ma inne zdanie w kwestii teorii o przybyciu świętokrzyskich relikwii w 1270 r. niż Marek Derwich. Badaczka nie

³⁹ M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 433-434; T e n ż e, *Pacyfikał koronacyjny królów polskich*, KH 1991, R. 98, z. 4, s. 8; T e n ż e, *Benedyktynski klasztor...*, s. 543; T e n ż e, *Benedyktyni lysogórcy i ich relikwia*, [w:] *Bazylika mniejsza pod wezwaniem Trójcy Świętej na Świętym Krzyżu*, tekst M. Derwich, K. Bracha, zdjęcia K. Pęczałski, Święty Krzyż 2013, bez paginacji. Por.: M. Derwich, *Lysogórski ośrodek...*, s. 278; zob. także: J. Mi ch t a, *Podwójny krzyż patriarchalny ze Świętego Krzyża i jego geneza*, „Debaty Świętokrzyskie” 2016, vol. 2, s. 74; A. G. T r u k s z y n, *O świętokrzyskiej staurotece i jej cudownych właściwościach*, „Zamojskie Studia i Materiały. Seria: Pedagogika” 2017, t. 19, z. 1, s. 218.

⁴⁰ M. D e r w i c h, *Polska legenda...*, s. 433.

⁴¹ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1, wyd. F. Pieko-sińsk i, Kraków 1874, nr 44; B. W ł o d a r s k i, *Polityczna rola biskupów krakowskich w XIII wieku*, „Nasza Przeszłość” 1967, t. 27, s. 44-46; Z. J a k u b o w s k i, *Polityczne i kulturowe aspekty kultu biskupa krakowskiego Stanisława w Polsce i Czechach w średniowieczu*, Częstochowa 1988, s. 69; M. S t a r n a w s k a, *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008, s. 558-559.

jest do tej wersji przekonana, pomimo że Bolesław Wstydlivy przy okazji wizyty Stefana V zawarł z królem węgierskim pokój *super cruce de ligno Domini*⁴². Informująca o tym zdarzeniu *Kronika Dzierzwy* (pochodząca z początku XIV w.), należy do źródeł wiarygodnych. Zdaniem jednak Haliny Manikowskiej przysięga na fragmenty Krzyża Świętego nie musi być wcale mocną przesłanką za hipotezą, że właśnie wówczas Stefan ofiarował swemu krakowskiemu szwagrowi słynny relikwiarz⁴³.

Mimo że zawarciu sojuszu między Bolesławem Wstydlivym a Stefanem V towarzyszyło zapewne podarowanie przez gościa partykuł Krzyża Świętego, przekazy o zjeździe obu władców nie podają tego szczegółu, skupiając uwagę na obustronnej przysiędze. Wyeksponowany jest jednak w źródłach udział w tej przysiędze nie tylko władców, ale też przedstawiciele możnowładztwa z obu krajów, reprezentujących wspólnotę ich mieszkańców. Jeśli więc istotnie król Węgier w obecności swych baronów darował części Krzyża Świętego księciu krakowskiemu, któremu towarzyszyli małopolscy możni, to w akt darowizny zaangażowane były wspólnoty poddanych obu władców. Drzewo Krzyża byłoby więc nie tylko darem króla Węgier dla szwagra, ale i Węgrów dla Polaków. Przymierze obu państw byłoby mocniejsze, gdyby w obu wspólnotach był obecny Chrystus, uosobiony przez fragmenty Drzewa Pańskiego pochodzące z jednej partykuły⁴⁴.

Moim zdaniem bardzo prawdopodobnym jest, że omawiana relikwia, jeśli przybyła na Łysą Górę za wstawiennictwem Stefana V, to pochodzi z Serbii. Otóż w 1268 r. król Serbii Stefan Urosz I z dynastii Nemaniczów podjął się próby aneksji Maczwy. Najazd ten został jednak odparty przez bana Belę Rościśławowicza (syna Anny, córki Beli IV) przy wsparciu Węgrów. Pokonany Urosz zmuszony został wyrazić zgodę na małżeństwo swojego syna Stefana Dragutina z wnuczką

---

⁴² *Kronika Dzierzwy...*, s. 80.

⁴³ H. M a n i k o w s k a, *Przeszość pod ochroną: relikwie*, [w:] *Przeszość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. nauk. T a ż, Warszawa 2018, s. 171. O kwestii pozyskania relikwii i początkach ich kultu zob.: T. M. T r a j d o s, *Benedyktyni na Łyscu...*, s. 12-22; U. B o r k o w s k a, *Polskie pielgrzymki Jagiellonów*, [w:] *Peregrinationes...*, s. 185-188; M. S t a r n a w s k a, *Relikwie jako fundament...*, s. 265, 267-269, 272, 278.

⁴⁴ M. S t a r n a w s k a, *Świętych życie...*, s. 559.

Beli IV Katarzyną i dopuścić go do współwładzy⁴⁵. Niektórzy kwestionują ten ostatni warunek, uważając, że do małżeństwa doszło wcześniej. Włodzimierz Dworzaczek datuje małżeństwo na około 1269 r.⁴⁶. Dla nas istotnym w tej historii jest fakt, że po rozstrzygającej losy najazdu bitwie do niewoli dostał się Stefan Urosz z zięciem, a w ręce Węgrów wpadły znaczne łupy. Wśród nich miała być serbska flaga wojenna i stauroteka ze szczątkami Krzyża Świętego, należąca do króla Serbii. Wszelki ślad po tym relikwiarzu zaginął. Informacje o nim przetrwały w przywileju króla Beli IV wystawionym dla Michała, syna jego magnata Piotra Czako w roku 1269. Dokument ten zawiera m.in. szczegóły dotyczące wojny serbsko-węgierskiej toczonej w Maczwie w 1268 r.⁴⁷. Zgodnie z przywilejem, Michał przekazał Beli, banowi Maczwy i wnukowi króla Beli IV, okazałą staurotekę z fragmentami Prawdziwego Krzyża zabraną zięciowi króla Urosza I. W końcu relikwiarz trafił do rąk króla węgierskiego, który w zamian nadał Michałowi znaczną ziemię, ponieważ nie udało mu się kupić relikwii. Karta zawiera opis stauroteki potwierdzony przez córkę króla Annę i jego wnuka Belę. Mianowicie, po otrzymaniu krzyża, odkryli, że zawiera on Drzewo Pańskie, o długości półtorej dłoni i szerokości jednej dłoni, zamknięte w dziesięciu grzywnach złota i niezwykle pięknie ozdobione cennymi klejnotami i kamieniami szlachetnymi, którego wartość szacuje się na 500 grzywien złota, klejnotów i kamieni szlachetnych (*ipsam crucem videssent continere de ligno Domini*

⁴⁵ S. Ćirković, *The Serbs*, tłum. V. Tošić, New Jersey 2004, s. 48-49; M. Hertmanowicz-Brzozza, K. Stepan, *Słownik władców świata*, Kraków 2005, s. 536 (tu błędnie mowa o córce Beli).

⁴⁶ W. Dworzaczek, *Genealogia. Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 85.

⁴⁷ M. J. Динић, *О угарском ропству краља Уроша I*, „Историјски часопис” 1948, Г. 1, с. 30-36; J. Gál, *IV. Béla és I. Uros szerb uralkodó kapcsolata*, „Századok” 2013, R. 147, nr 2, s. 483; D. Bubało, *Srpska zemlja i Pomorska u doba vladavine Nemanjića*, Beograd 2016, s. 196-198; Д. Поповић, *О два изгубљена српска средњовековна реликвијара. Ставротекe краља Уроша I и краљице Јелене*, [b:] Д. Поповић, *Ризница спасења. Култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији*, Београд-Нови Сад 2018, s. 117; Д. Поповић, *Реликвије Часног крста у средњовековној Србији*, [b:] Д. Поповић, *Ризница спасења...*, s. 150; Д. Поповић, „Одуховљена телесна пребивалишта Божја”. *Реликвије и реликвијари у средњовековној Србији*, [b:] Д. Поповић, *Ризница спасења...*, s. 172; Д. Поповић, D. Porović, *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries. The Staurothekai of King Stefan Uroš I and Queen Helen*, „Balcanica” 2019, R. 50, s. 41.

longitudinem unius palme et dimide, latitudinem valere palmam, formatam in auro decem marcarum, preciosis gemmis et lapidibus mirabiliter ordinatam, estimantes in valore quingentes marcas auri, lapidum et gemmarum)⁴⁸. Co ważne, przywilej Beli zatwierdził niedługo po jego śmierci Stefan V. Było to 15 lipca 1270 r.⁴⁹, a więc tuż przed wyjazdem nowego króla Węgier do Polski. Mimo całej swojej zwięzłości opis ten dostarcza kilku godnych uwagi informacji. Na początek możemy się dowiedzieć, że relikwiarz Urosza miał kształt krzyża. Chociaż jego dokładny typ nie jest określony, można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że miał zwykły kształt dwuramiennego krzyża. Nie znamy wszystkich szczegółów wyglądu stauroteki. Z informacji o jego długości i szerokości wynika, że miała 34-35 cm długości i około 23 cm szerokości⁵⁰. Wydaje się, że należy zauważyć, że był on bardzo podobny wymiarami do stauroteki przechowywanej obecnie w Pienzie (36 cm × 18,5 cm), która stanowi bardzo rzadki przykład oryginalnej średniowiecznej stauroteki serbskiej, a tym samym jest ogromnie przydatna do celów porównawczych⁵¹. Wartość relikwiarza, wyrażona w ówczesnej złotej walucie 500 grzywien oznaczałaby około 3000 florenów⁵². 500 grzywien sugeruje, że większość jego wartości leżała w świętym drewnie i okazałej, wysadzanej klejnotami dekoracji. Jak widzieliśmy, wartość materiałów użytych do wykonania stauroteki króla Urosza I wyceniono na 500 grzywien i jako próba zakupu nie powiodła się, została ona wymieniona na cenne dobra ziemskie⁵³. Moim zdaniem nie bez powodu Stefan V zatwierdził nadanie ziemskie, które było przedmiotem wymiany za relikwiarz, wyjeżdżając na spotkanie ze swoim szwagrem do Krakowa. Już wówczas mógł planować przekazanie stauroteki Bolesławowi i pozostawienie jej w Polsce,

---

⁴⁸ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, studio et opera G. Fejér, t. V, vol. 1, Budae 1829, s. 24-26; Д. Поповић, *О два изгубљена српска средњовековна реликвијара...*, s. 118-120; D. Поповић, *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries...*, s. 41-42.

⁴⁹ *Codex diplomaticus Hungariae...*, s. 24-26.

⁵⁰ D. Поповић, *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries...*, s. 42.

⁵¹ T a ż, *A staurotheke of Serbian provenance in Pienza*, „Zograf” 2012, nr 36, s. 157; T a ż, *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries...*, s. 42.

⁵² T a ż, *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries...*, s. 42.

⁵³ Tamże, s. 52.

chciał więc się zabezpieczyć na wypadek ewentualnych pretensji dawnego właściciela relikwiarza.

Jak wynika z powyższego, wizyta Stefana V w Krakowie z pewnością miała związek z czesko-węgierskim konfliktem o spadek po Babenbergach. Analizując pewne wydarzenia, można odnieść wrażenie, że w wielkiej wojnie o tron austriacki toczono swoistą walkę na relikwie Męki Pańskiej. Warto wspomnieć, że XIII w. to ważny okres w historii partykuł związanych z Męką Jezusa. Przykładem niech będzie to, że w 1239 i 1241 r. król Francji Ludwik IX dokonał translacji do Paryża relikwii dotyczących Chrystusa pochodzących z cesarskiej kaplicy Bukoleon w Konstantynopolu. Francuski monarcha stał się właścicielem Korony Cierniowej, dwóch fragmentów Krzyża Świętego, żeleźca Włóczni, która posłużyła do przebiccia boku Jezusa, fragmentu Jego całunu, kamienia z Grobu Bożego. Dla tych relikwii francuski król nakazał zbudować w swym pałacu w Paryżu architektoniczny relikwiarz – Sainte-Chapelle. W 1247 r. król Anglii Henryk III dokonał translacji cząstek Prawdziwej Krwi Chrystusa z Jerozolimy do Westminsteru⁵⁴.

Kult relikwii Męki Pańskiej rozwinął Przemysław Otokar. W 1259 r. pod obrady kapituły generalnej cystersów trafiła prośba o przysłanie zakonnych wizytatorów na miejsce zaplanowanej przez króla czeskiego fundacji⁵⁵. Idea założenia nowego domu cysterskiego powstać musiała w praskim środowisku dworskim najpóźniej wiosną tego roku⁵⁶. Macierzą nowego opactwa stał się dolnoaustriacki klasztor Heiligenkreuz (*Sancta Crux*). W roczniku tamtejszym oznaczono datę wysłania konwentu do Czech na 6 kwietnia 1263 r.⁵⁷.

⁵⁴ J. Pysiak, *Kult relikwii Męki Pańskiej w ideologii władzy monarszej we Francji i w Anglii w XIII wieku: Ludwik IX i Henryk III*, [w:] *Sacrum. Obraz i funkcja...*, s. 281-303; Tenże, *Gest władcy i wizualizacja treści ideowych kultu relikwii za panowania Ludwika Świętego*, [w:] *Wielkopolska – Polska – Europa. Studia dedykowane pamięci Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. J. Wiesiołowski, przy współpracy J. Kowalskiego, Poznań 2006, s. 23. zob. także: J. Pysiak, *Królewski kult Korony Cierniowej we Francji Ludwika Świętego*, RH 2001, R. 67, s. 7-28.

⁵⁵ M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 62.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ *Continuatio Sanctrucensis secunda*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Monumeta Germaniae Historica – Scriptores*, t. IX (dalej: MGH SS, t. IX), Hannover 1851, s. 645; M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 62.

Pełna nazwa klasztoru *Ad Sanctam Spineam Coronam* występuje po raz pierwszy w *Continuatio Sancrucensis secunda* oraz w dokumencie królewskim wystawionym przed 12 sierpnia 1263 r. Na tej podstawie wnioskować możemy, że relikwiarz Korony Cierniowej Chrystusa znajdował się w opactwie od samego początku jego istnienia⁵⁸.

Według barokowej tradycji klasztornej, uznawanej jednak jeszcze do niedawna bez żadnych zastrzeżeń, fundacja cysterska miała być realizacją ślubu, złożonego przez Przemysła w czasie bitwy z Węgrami pod Kressenbrunn w 1260 r.⁵⁹. Motyw królewskiego ślubowania pojawił się także w arendze dokumentu fundacyjnego⁶⁰. Zapiska w statutach kapituły generalnej pod rokiem 1259 wskazuje jednak, że król podjął zabiegi fundacyjne jeszcze przed wybuchem wojny z Węgrami i swym spektakularnym zwycięstwem. *Sancta Corona* nie mogła zatem być realizacją zobowiązania podjętego pod Kressenbrunn, choć nie można wykluczyć, że była przez władcę niejako wtórnie traktowana jako wotum za zesłane przez Niebiosa zwycięstwo, odniesione – jak można przeczytać w trzynastowiecznej kontynuacji *Kroniki Kosmasa* – przy walnej pomocy świętych patronów czeskich⁶¹. Nawiązanie do konfliktu zbrojnego z Belą IV i wspomagającymi Węgrów pogańskimi Kumanami odnaleźć można także w dalszej części dokumentu fundacyjnego. Król nadał bowiem klasztorowi winnicę na obszarze Austrii dla upamiętnienia swych wysiłków w obronie tego kraju⁶². Możliwe także, że nie sama fundacja, ale relikwiarzowa kaplica była w kręgach dworskich traktowana jako wotum. Ród Babenbergów znacznie ściślej niż przodkowie Przemysła Otokara II związany był z zakonem cysterskim. Pierwsze kontakty margrabiów austriackich z szarymi mnichami sięgają lat 30. XII w., kiedy to młodszy syn margrabięgo Leopolda III, Otto, przyjął habit, a następnie wyniesiony został do godności opata w Morimond. W 1133 r. Leopold III przy współudziale Ottona sprowadził cystersów burgundzkich do Austrii i osadził w Heiligenkreuz.

⁵⁸ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, wyd. J. Šebánek, S. Dušková, t. V, cz. 1 (dalej: CDB, t. V, cz. 1), Praha 1974, nr 391; M. R. P a u k, *Królewski kult...*, s. 63.

⁵⁹ J. K a d l e c, *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, Ceske Budejovice 1949, s. 13-15; M. R. P a u k, *Królewski kult...*, s. 65.

⁶⁰ CDB, t. V, cz. 1, nr 391; M. R. P a u k, *Królewski kult...* s. 65.

⁶¹ *Příběhy krále Přemysla Otakara II*, wyd. J. Emler, [w:] *Fontes rerum Bohemicarum*, t. II, Praha 1874, s. 318-319; M. R. P a u k, *Królewski kult...*, s. 65.

⁶² CDB, t. V, cz. 1, nr 391; M. R. P a u k, *Królewski kult...*, s. 65.

Jak głosi klasztorna tradycja, w 1188 r. przed podjęciem krucjaty książę Leopold V podarował klasztorowi Heiligenkreuz relikwię Krzyża Świętego, pozyskaną w czasie wcześniejszej pielgrzymki do Jerozolimy. Cysterskie fundacje i ścisłe kontakty z tym zakonem były w pierwszej połowie XIII w. rodową tradycją Babenbergów, tym bardziej istotną z punktu widzenia dynastycznej świadomości, że zainicjowaną przez świętego przodka. Przypuszcza się, że Fryderyk Bitny podjął działania w celu uzyskania królewskiej korony i przekształcenia dziedzicznych terytoriów Austrii i Styrii w jednolite królestwo. Staraniom o koronę towarzyszyła także translacja do Austrii partykuły Świętej Korony. O posiadaniu przez Fryderyka Bitnego tej cennej relikwii i przechowywaniu jej w opactwie Heiligenkreuz informuje list odpustowy papieża Innocentego IV z 11 marca 1245 r. Książę austriacki, podobnie jak później Przemysł Otokar II, uzyskał ją od króla Francji Ludwika IX. Marcin R. Pauk uważał, że założenie klasztoru *Sancta Corona* przez Przemysła Otokara było prostą kontynuacją idei Fryderyka Bitnego⁶³.

Zwycięstwo nad Węgrami i zdobycie Styrii w 1260 r. było dogodnym momentem do przypomnienia ideologicznej spuścizny po Fryderyku Bitnym. W dyplomach dla Heiligenkreuz i Świętej Korony Przemysł podkreślał swe wysiłki dla ochrony i odbudowy kraju ze zniszczeń spowodowanych najazdami⁶⁴. Jako pogromca Węgrów i Kumanów mógł uchodzić za godnego następcę poległego w obronie swego kraju księcia Fryderyka. Gutolf z Heiligenkreuz określił króla Przemysła mianem *munimen et gloria Bohemorum, clypppeus ac terror Australium, tocius regni sui solidum dum viveret propugnaculum*⁶⁵. Współcześni autorzy czescy i austriaccy nie mieli wątpliwości, że czeskiego króla w walce z Belą IV i jego sprzymierzeńcami wspomagała boska Opatrzność. Zdaniem kontynuatora benedyktyńskiego rocznika z Lambach Przemysł odniósł zwycięstwo pod Kressenbrunn, *quia fidei nec non et christiani populi tulit vexillum*⁶⁶.

⁶³ M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 65, 68-72.

⁶⁴ *Urkundenbuch des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde*, t. I, wyd. J. Frast, [w:] *Fontes rerum Austriacarum*, ser. II, t. XI, Wien 1856, nr 123; M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 73.

⁶⁵ *Historia annorum 1264-1279*, wyd. W. Wattenbach, [w:] MGH SS, t. IX, s. 649; M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 73-74.

⁶⁶ *Continuatio Lambacensis*, wyd. W. Wattenbach, [w:] MGH SS, t. IX, s. 560; M. R. Pauk, *Królewski kult...*, s. 74.

Na Boże Narodzenie 1261 r. w Pradze Przemysł dopełnił wreszcie długo oczekiwanej ceremonii koronacji królewskiej. Czeski władca znalazł się u szczytu swej politycznej potęgi, która trwać miała nieprzerwanie do 1276 r. Podjęcie starań o translację relikwii Świętej Korony do Czech datować należy na okres między sierpniem 1260 a grudniem 1261 r., kiedy w Europie funkcjonował mit o zwycięskim obrońcy chrześcijańskich rubieży, a samemu Przemysłowi zależeć musiało na uświetnieniu – wzorem Fryderyka Bitnego – swej koronacji tak znamienitą świętością⁶⁷.

Jeszcze w 1270 r. wznowiono wojnę między Czechami a Węgrami o spadek po Babenbergach, do walki między tymi dwoma państwami aktywnie włączyli się monarchowie polscy⁶⁸. W 1271 r. ich ziemie ominęły działania wojenne. Sprzymierzeni ze Stefanem V księżem krakowski Bolesław Wstydlivy, księżem wielkopolski Bolesław Pobożny, Leszek sieradzki i Konrad czerski, wspierani przez Rusinów (jak wyżej wspomniano, osobiście książąt Lwa i Mściława Daniłowiczów i wojska Włodzimierza Wasylkowicza pod dowództwem wojewody Żeliszawa), a także prawdopodobnie Litwinów i Kumanów, najechali zbrojnie księstwo wrocławskie, rządzone przez sojusznika króla Czech – Henryka IV Prawego, który przypuszczalnie był w tym czasie nieobecny, uczestnicząc w wyprawie wojennej na Węgry. Bolesław Wstydlivy *cum innumeris Ruthenorum, Comanorum et Lituanorum militibus* spustoszył Śląsk, złupił dobra biskupa wrocławskiego i lubuskiego, a przy tym: *multi sunt occisi, plures vulnerati et innumerabiles Christi fideles iuvenes et virgines, senes cum iunioribus in captivitate miserabiliter sunt abducti*⁶⁹. Całą winę starano się zrzucić na po-

---

⁶⁷ M. R. P a u k, *Królewski kult...*, s. 75.

⁶⁸ G. A. S t e n z e l, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845, nr 36; O. H a l e c k i, *Powołanie księcia Władysława Opolskiego na tron krakowski w 1273 r.*, KH 1913, R. 27, s. 283; B. W ł o d a r s k i, *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966, s. 153; B. Ś l i w i ń s k i, *Rola polityczna możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja II*, Gdańsk 1987, s. 118; S. S z c z u r, *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002, s. 267; N. M i k a, *Walka o spadek po Babenbergach 1246-1278*, Racibórz 2008, s. 76.

⁶⁹ G. A. S t e n z e l, *Urkunden zur Geschichte...*, s. 37, nr 31; *Rocznik kapituły krakowskiej...*, s. 101 (pod rokiem 1271 źródło podaje, że Węgrzy wzięli jeńców na Morawach); *Kronika halicko-wołyńska (kronika Romanowiczów)*, wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupowić, przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł, [w:] MPH s.n., t. XVI, Kraków-Warszawa 2017, s. 471-

gan, lecz samo ich sprowadzenie bardzo obciążało Bolesława i podległe mu rycerstwo, które ich potem biskup wrocławski „cenzurami kościelnymi” ściagał⁷⁰. Wydarzenie to miało miejsce 24 kwietnia 1271 r. Atak ponowiono raz jeszcze 7 czerwca tego samego roku⁷¹. Jak więc widzimy, jeśli Bolesław otrzymał w darze od swego węgierskiego szwagra relikwiarz z częstkami Krzyża Pańskiego, aby zostać zachęconym do pozostania w prowęgierskim obozie w konflikcie o spadek po Babenbergach, to oczekiwania króla Węgier zostały spełnione.

Warto pamiętać, że stauroteki były wytwarzane w cesarskich warsztatach Konstantynopola, a od XIII w. naśladowano je także w zachodnich ośrodkach sztuki złotniczej⁷². Może to być jeszcze jednym argumentem za pochodzeniem relikwii z Serbii, ponieważ była ona w kulturowym kręgu Bizancjum.

Stosunkowo niedawno Katalin David twierdziła, że księżna Anna, córka Beli IV, wywozła do Pragi relikwiarz napiersiowy z częstkami Drzewa Krzyża Świętego⁷³. Obecnie, w obliczu informacji o staurotece Stefana Urosza można by się pokusić o powiązanie obu tych kwestii. Jak jednak zwrócił uwagę Lesław Spychała, stosowny tekst *Continuatio Vindobonensis* do 1276 r., zgodnie z którym król węgierski Władysław IV Kumańczyk domagał się zwrotu preciozów i insygniów królewskich od Przemysła Ottokara II, wywiezionych po śmierci Beli IV właśnie przez księżnę Annę do Czech, nie upoważnia do wniosku, jaki wyciągnęła Katalin David. W tekście tym zostały imiennie wyszczególnione precioza, głównie złote, brak w nim natomiast informacji o jakimkolwiek krzyżu⁷⁴.

472; *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum, wstęp i komentarze D. Dąbrowski i A. Jusupović, Kraków-Warszawa 2017, s. 225.

⁷⁰ F. B u j a k, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001, s. 36-37.

⁷¹ N. M i k a, *Walka o spadek...*, s. 76; A. T e t e r y c z - P u z i o, *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-1313*, Słupsk 2012, s. 251.

⁷² K. S z c z e p k o w s k a - N a l i w a j e k, *O kilku średniowiecznych dziełach z relikwiami pochodzącymi z Ziemi Świętej*, [w:] *Jerozolima w kulturze europejskiej*, red. P. P a s z k i e w i c z, T. Z a d r o ż n y, Warszawa 1997, s. 84.

⁷³ K. D á v i d, *A kereszt mint jel és ereklye*, „Vigilia” 2003, t. 68, nr 8, s. 567.

⁷⁴ *Continuatio Vindobonensis*, wyd. W. Wattenbach, [w:] MGH SS, t. IX..., s. 708. W tym miejscu bardzo dziękuję Panu Doktorowi Lesławowi Spychale za list, w którym udzielił mi wielu wskazówek bibliograficznych i podzielił się swoimi przemyśleniami w zakresie świętokrzyskich relikwii.

Zdaniem Marka Derwicha hipoteza o podarowaniu relikwii przez Stefana V dla Wstydliwego znalazłaby wsparcie, gdyby udało się wykazać, że benedyktyni w końcu XIV w. zachowali mglistą choćby pamięć o jakimś królu węgierskim Stefanie⁷⁵.

Być może nieprzypadkowo bohaterem legendy wyjaśniającej okoliczności złożenia partykuł Drzewa Pańskiego był książę Emeryk. Można się pokusić o teorię, że prawdziwym bohaterem, którego węgierski następca tronu miał w legendzie symbolizować był krakowski książę Bolesław. Między oboma władcami można znaleźć sporo analogii. Obaj lubili polowania, i można śmiało twierdzić, że obaj byli krytykowani za swoją pasję. Wstydlivy miał być wręcz zniechęcony przez swoich poddanych, za bycie nieznośnym i uciążliwym w związku z przygotowaniem „infrastruktury” polowań. Polowania miały być przyczyną szkód wyrządzanych zarówno świeckim, jak i duchownym⁷⁶. O dużym przywiązaniu Bolesława V do polowań świadczy wiele dokumentów wydanych przez jego kancelarię, gdzie szczegółowo regulowano prawo łowieckie⁷⁷. Na dużą rolę polowań dla władcy zwróciła uwagę także *Kronika polsko-śląska*. Pisząc o Bolesławie Wstydliwym autor odnotował: *Cuius temporibus, licet calumpniarum virus per omnia loca sui principatus vigeret, modico munere tamen placatus, in partem quamlibet trahebatur, et maxime canum, quorum amator et fotor, toti terre importabilis fuit*⁷⁸. Jeśli chodzi o Emeryka, można się tylko domyślać, w jakim ogniu krytyki znalazła się książęca rozrywka, kiedy dobrze zapowiadający się następca węgierskiego tronu odniósł na polowaniu rany (po rozdarciu przez dzika), które okazały się śmiertelnymi.

⁷⁵ M. Derwich, *Polska legenda...*, s. 433-434; Tenże, *Legenda o św. Emeryku. Geneza, autor i data powstania*, [w:] *Legendy świętokrzyskie*, red. K. Bracha, Kielce 2009, s. 93.

⁷⁶ S. Morawski, *Sąddeczyzna*, t. 1, Nowy Sącz 2008, s. 121, 124. O książęcej miłości do łowów i o wyrządzaniu szkód podczas polowań przez władcę zob.: *Annales*, lib. 7-8, Varsoviae 1975, s. 183; *Roczniki*, ks. 7-8, Warszawa 1974, s. 232.

⁷⁷ Zob.: KDM: t. I, nr: 79, 94; t. II, nr 481; *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej: ZDM), cz. 4: *dokumenty z lat 1211-1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 877.

⁷⁸ *Kronika polska (Chronica Polonorum)*, wyd. L. Ćwikliński, [w:] MPH, t. III, s. 643; *Regni Poloniae Documenta rerum MCCCLXVIII-MCCCLXXXV*, tłum. G. K. Wałkowski, Bydgoszcz-Warszawa 2015, s. 321, 323 (*Za jego czasów, jak złośliwie plotką, przez wszystkie miejsca tam gdzie władał, udanie małuczkich zapędzał do służby, na czym uwagę skupiał, a głównie na psach, będąc ich wielbicielem i ich śladzie (węszeniu), co było utrudzeniem dla wszystkich ziem*).

O śmierci młodego Stefanowica na polowaniu informował np. *Rocznik Hildesheim*⁷⁹. Wciąż trwa dyskusja wokół kwestii matrymonialnych Emeryka. Historycy „ženili” królewicza węgierskiego z trzema różnymi kobietami, w tym m.in. z córką Bolesława Chrobrego⁸⁰. Niemniej istnieją przekazy, według których węgierski książę – podobnie jak krakowski – do końca życia trwał w nieskonsumowanym małżeństwie. Jako bezżennego określa go większość źródeł węgierskich⁸¹, podobnie Długosz⁸². O białym charakterze małżeństwa wspominał autor żywotów księcia, powstałych na początku XII w.⁸³ Wreszcie pozostaje kwestia samej relikwii: Emeryk miał ją otrzymać od ojca, Stefana I, a Bolesław prawdopodobnie dostał ją od Stefana V. Według niektórych źródeł Emeryk miał nie tylko podarować części Męki Pańskiej, ale także być inicjatorem założenia klasztoru. Dziś wiemy, że jest to nieprawda. Czy w kwestii fundacji mamy analogię do Bolesława V? Śmiało można twierdzić, że tak. To dzięki przywilejom księcia krakowskiego benedyktyński klasztor, na niegdyś pogańskiej górze, zyskał nowe życie po niezwykle niszczącym najeździe mongolskim. Dlaczego w legendzie o przekazaniu relikwii Krzyża Świętego, jak również fundacji klasztoru nie umieszczono Wstydliwego? Najprostszy wyjaśnieniem wydaje się chęć umieszczenia początków łysogórskiego opactwa w dawnych czasach, kiedy chrześcijaństwo w Polsce zaczęło dopiero się rodzić. Rola Stefana V uwieczniona została zaś w legendzie poprzez wprowadzenie osoby Stefana Świętego. I jest zachowana pamięć o królu Stefanie, jak chciał Marek Derwich.

Jeszcze jednym, choć może nie tak mocnym argumentem za otrzymaniem partykuły Krzyża Świętego przez Bolesława Wstydliwego od Stefana V jest fakt, że po 1270 r. dwuramienny krzyż pojawia się na pieczęciach króla i królowej Węgier. Rozpoznać też można na nim kształt splecionego wianka z łądąg lub cierni symbolizującego koronę

⁷⁹ W. S w o b o d a, *Emeryk*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, red. A. G a s i o r o w s k i, G. L a b u d a, A. W ę d z k i, t. 8, *Suplementy i indeksy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 113; G. G y ö r f f y, *Święty Stefan I...*, s. 448.

⁸⁰ W. S w o b o d a, *Emeryk...*, s. 113.

⁸¹ Tamże.

⁸² *Annales*, lib. 1-2, s. 255; *Roczniki*, ks. 1-2, s. 327-328.

⁸³ G. G y ö r f f y, *Święty Stefan I...*, s. 447.

cierniową Chrystusa⁸⁴. Powyższe ustalenia nie rzucają wiele światła na niezwykle skomplikowane losy symbolu, do jakiego urosło owo insygnium. W węgierskiej świadomości historycznej ustalił się pogląd, że pierwsze symboliczne potraktowanie tego motywu w sposób nadający mu znamion herbu łączy się z emisją monet Beli III; innymi słowy, że pomysłodawcą dwuramiennego krzyża jako herbu Węgier jest powracający z Bizancjum (gdzie się wychował) król Bela III. Nie ulega wątpliwości, że właśnie jemu należy się pierwszeństwo na tym polu, a wzorem dlań mógł być, znany z herbów dwu cesarzowych, bizantyjski motyw dwuramiennego krzyża⁸⁵. W każdym razie obecność krzyża na pieczęciach węgierskiej pary królewskiej świadczy o dużej roli krzyża w symbolice, jaką się posługiwali.

Wizerunki relikwii świętokrzyskich występują w 1604, 1690, [1737] na kartach tytułowych prac Wojciecha Ruffina, Marcina Kwiatkiewicza, Jacka Jabłońskiego⁸⁶. Wyobrażenie krzyża występuje także jako herb opactwa na zwornikach i wspornikach krużganków klasztoru świętokrzyskiego, powstałych w latach 50. XV w., oraz na pieczęciach klasztornych: z 1447 (mało czytelnie; jest to pierwsza pieczęć klasztoru, ponieważ drugie pieczęcie z 1369 r., opisane przez Gackiego, dziś nie istnieją, a już w jego czasach były czytelne tylko częściowo – napis otokowy nieczytelny, herb nie w pełni)⁸⁷, z lat 1463⁸⁸. Z tych wizerunków wynika, że relikwiarz miał już w 1. połowie XV w.

⁸⁴ Tamże, s. 368. Podwójny krzyż w polu pieczęci używanych przez opatów łysogórskich był co najmniej od połowy XV w. – P. D y m m e l, *Piętnastowieczna dekoracja heraldyczna w krużgankach klasztoru łysogórskiego. Rekonstrukcja, geneza i program*, [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. D e r w i c h, A. P o b ó g - L e n a r t o w i c z, Opole-Wrocław 1996, s. 281.

⁸⁵ G. G y ö r f f y, *Święty Stefan I...*, s. 368.

⁸⁶ W. R u f f i n, *Historia...*; M. K w i a t k i e w i c z, *Krzyż Święty na Świętej gorze Świętokrzyskiej Łysiec nazwaney*, Kraków 1690; J. J a b ł o Ń s k i, *Drzewo Zywota z Raiu Naprzód nã Górze Jeruzolimskiej Kálwãryi, złośliwą ręką potym nã Gorze Łysiec przez ręce świętego Emeryka krolewica węgierskiego Roku Pańskiego Tysiącnego Szostego przesadzone*, Kraków 1735; M. D e r w i c h, *Materiały do słownika...*, s. 215.

⁸⁷ ZDM: *dokumenty z lat 1442-1450*, cz. 3, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 756; J. G a c k i, *Benedyktynski klasztor...*, s. 154; M. D e r w i c h, *Materiały do słownika...*, s. 215.

⁸⁸ *Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, wyd. Ż. Pauli, t. II, Kraków 1873, nr 202-203, 206-207; M. D e r w i c h, *Materiały do słownika...*, s. 215.

kształt tzw. krzyża lotaryńskiego, czyli dwóch równoległych belek, z czego górna krótsza jest umieszczona prostopadle do trzonu⁸⁹.

Częstki Łysogórskiego Drzewa Chrystusa od początku mogły być przechowywane w relikwiarzu w kształcie stauroteki, czyli typowym dla Kościoła bizantyjskiego przeznaczonym na części Krzyża Świętego, wykonanego przeważanie w formie srebrnej kasety, bogato zdobionej płaskorzeźbami i drogimi kamieniami, z wysuwającym wiekiem, pod którym w podwójnym krzyżu umieszczane były relikwie⁹⁰. Relikwiarz z Łyśca był pierwotnie srebrny, a od drugiej połowy XV w. złoty – wszelako nie znamy ewentualnej kasety, w której go pierwotnie przechowywano⁹¹. Partykuły Krzyża Świętego oprawione są obecnie w złoty futerał, który tworzy tzw. relikwiarz. Dłuższe ramie poprzeczne ma 12 cm długości, a krótsze 6 cm. Grubość obu ramion wynosi 2 cm. Lico relikwiarza pokryte jest grawerowanymi rysunkami wyobrażającymi narzędzia Męki Pańskiej. Grawerowane rysunki w partiach środkowych lica są mocne wytarte z powodu trwającego od wieków zwyczaju oddawania czci poprzez ucałowanie stauroteki⁹². Jeśli kasetka uległa wymianie, dla teorii o serbskiej proveniencji relikwii świętokrzyskich zbędne jest porównywanie fizycznych cech relikwiarza Stefana Urosza ze współczesną stauroteką łysogórską.

Reasumując, istnieje wiele argumentów za tezą, że w dawnym klasztorze benedyktyńskim na Łysej Górze spoczywają relikwie, które niegdyś należały do serbskiego króla Stefana Urosza I, a do Polski trafiły za pośrednictwem władcy Węgier Stefana V. Od najazdu serbskiego na Maczwe w wyniku, którego w ręce Węgrów trafił relikwiarz, do wizyty Stefana V minęły zaledwie dwa lata. Król węgierski potwierdził przywilej dla rycerza, dzięki któremu tak bezcenne rzecz stała się własnością jego zmarłego ojca, Beli IV, tuż przed wyjazdem do Polski, na spotkanie z Bolesławem Wstydliwym. W konflikt o spadek po Babenbergach – angażujący Węgry i Czechy – wpleciona była wojna na relikwie Męki Pańskiej. Partykuły związane ze śmiercią Zbawiciela miały – jak się okazało – skutecznie przekonać księcia krakowskiego do pozostania w obozie węgierskim pomimo śmierci jego teścia, króla Węgier Beli IV. Do-

⁸⁹ M. Derwich, *Materiały do słownika...*, s. 215.

⁹⁰ Tenże, *Pacyfikał koronacyjny...*, s. 7.

⁹¹ Tamże.

⁹² *Relikwie Krzyża Świętego*, [w:] *Bazylika mniejsza...*, bez paginacji.

skonałym tego sprawdzianem okazał się wybuchły na nowo konflikt węgiersko-czeski. Na przybycie relikwii w 1270 r. wskazują odnotowane w określonym kontekście przez *Rocznik Traski* słowa o Krzyżu z Drzewa Pańskiego. Pewnym argumentem za tożsamością relikwii należących do króla Serbii z relikwiami świętokrzyskimi może być legenda o złożeniu cząstek Krzyża Pana w klasztorze na Łysej Górze. Być może Emeryk symbolizuje Bolesława Wstydliwego, a Stefan I Święty Stefana V.

Cenny relikwiarz mnichom mógł przekazać książę Bolesław, ale moim zdaniem, istnieje także możliwość, że stauroteka została przekazana dopiero przez Łokietka. Powodów braku powiązania zaginionego, serbskiego relikwiarza z tym świętokrzyskim należy się doszukiwać w barierach językowych i w braku wymiany myśli między naukowcami serbskimi i polskimi.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Analecta Vaticana*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914.
- Annales S. Crucis*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. XII, Kraków 1996.
- Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*, wyd. J. Šebánek, S. Dušková, t. V, cz. 1, Praha 1974.
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, studio et opera G. Fejér, t. V, vol. 1, Budae 1829.
- Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis*, wyd. Ż. Pauli, t. II, Kraków 1873.
- Continuatio Lambacensis*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum*, t. IX, Hannover 1851.
- Continuatio Sancrucensis secunda*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum*, t. IX, Hannover 1851.
- Continuatio Vindobonensis*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum*, t. IX, Hannover 1851.
- Historia annorum 1264-1279*, wyd. W. Wattenbach, [w:] *Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum*, t. IX, Hannover 1851.
- Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki Sławnego Królestwa Polskiego*, tłum. J. Mrukówna, ks. 1-2, Warszawa 1961; ks. 7-8, Warszawa 1974.

- Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, rada wyd. Z. Budkowa, I. Garbacik, A. Kamiński i in., lib. 1-2, Varsoviae 1964; lib. 7-8, Varsoviae 1975.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. I, Kraków 1876; t. II, Kraków 1886.
- Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. XV, Kraków 2013.
- Kronika halicko-wołyńska (kronika Romanowiczów)*, wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović, przy współpracy I. Juriewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. XVI, Kraków-Warszawa 2017.
- Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, tłum, wstęp i komentarze D. Dąbrowski i A. Jusupović, Kraków-Warszawa 2017.
- Kronika polska (Chronica Polonorum)*, wyd. L. Ćwikliński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.
- Kronika wielkopolska*, tłum. K. Abgarowicz, oprac. B. Kürbisówna, Warszawa 1965.
- Kronika wielkopolska*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. VIII, Warszawa 1970.
- Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. III, wyd. A. Przedziecki, [w:] J. Długosz, *Opera omnia*, t. IX, Kraków 1863-1864.
- Přiběhy krále Přemysla Otakara II*, wyd. J. Emler, [w:] *Fontes rerum Bohemicarum*, t. II, Praha 1874.
- Regni Poloniae Documenta rerum gestarum MCCCLXVIII–MCCCLXXXV*, tłum. G. K. Walkowski, Bydgoszcz-Warszawa 2015.
- Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. V, Warszawa 1978.
- Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, [w:] *Roczniki wielkopolskie, Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. VI, Warszawa 1962.
- Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872.
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. II, Lwów 1872.
- Stenzel G.A., *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845.
- Urkundenbuch des Cistercienser-Stifes Heiligenkreuz im Wiener Walde*, t. I, wyd. J. Frast, [w:] *Fontes rerum Austriacarum*, ser. II, t. XI, Wien 1856.
- Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. IV, Lwów 1884.

- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 3: dokumenty z lat 1442-1450; cz. 4: dokumenty z lat 1211-1400, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969.
- Zdarzenia godne pamięci*, oprac. A. Lorkiewicz, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. III, Lwów 1878.

Opracowania

- Barciak A., *Czechy a ziemie południowej Polski w XIII oraz w początkach XIV wieku*, Katowice 1992.
- Białokórska K., *Wąchocki skarb brakteatów*, „Wiadomości Numizmatyczne” 1985, R. 29, z. 3-4 (113-114).
- Borkowska U., *Polskie pielgrzymki Jagiellonów*, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995.
- Bralewski S., *Życie religijne mieszkańców Konstantynopola*, [w:] *Konstantynopol – Nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, Warszawa 2011.
- Bubalo D., *Srpska zemlja i Pomorska u doba vladavine Nemanjića*, Belgrad 2016.
- Bujak F., *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001.
- Curta F., *East Central Europe: the gate to Byzantium*, „Byzantinische Zeitschrift” 2015, vol. 108 (2).
- Ćirković S., *The Serbs*, tłum. V. Tošić, New Jersey 2004.
- Dávid K., *A kereszt mint jel és ereklye*, „Vigilia” 2003, t. 68, nr 8.
- Derwich M., *Benedyktyni łysogórscy i ich relikwia*, [w:] *Bazylika mniejsza pod wezwaniem Trójcy Świętej na Świętym Krzyżu*, tekst M. Derwich, K. Bracha, zdjęcia K. Pęczalski, Święty Krzyż 2013.
- Derwich M., *Benedyktyni klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław 1992.
- Derwich M., *Legenda o św. Emeryku. Geneza, autor i data powstania*, [w:] *Legendy świętokrzyskie*, red. K. Bracha, Kielce 2009.
- Derwich M., *Polska legenda o świętym Emeryku*, „Przegląd Historyczny” 1990, t. 81, z. 3-4.
- Derwich M., *Łysogórski ośrodek pielgrzymkowy w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zarys problematyki*, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995.
- Derwich M., *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000.
- Derwich M., *Opactwo świętokrzyskie w epoce przedrozbiorowej*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski, Kielce 2000.

- Derwich M., *Pacyfikał koronacyjny królów polskich*, „Kwartalnik Historyczny” 1991, R. 98, z. 4.
- Derwich M., *W kręgu lysogórskiego opactwa benedyktynów*. *Studia*, Kielce 2006.
- Derwich M., *Zur Translation der Hl. Kreuz-Reliquie aus den Berg Łysiec. Genese, Fortentwicklung und Pragmatik einer spätmittelalterlichen Klosterlegende*, [w:] *De ordine vitae. Zu Normvorstellungen, Organisationsformen und Schriftgebrauch im Ordenswesen*, red. G. Melville, Münster 1996.
- Dworzaczek W., *Genealogia. Tablice*, Warszawa 1959.
- Dymmel P., *Piętnastowieczna dekoracja heraldyczna w krużgankach klasztoru lysogórskiego. Rekonstrukcja, geneza i program*, [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole-Wrocław 1996.
- Gacki J., *Benedyktynski klasztor świętego Krzyża na Lysej Górze*, Warszawa 1873.
- Gál J., *IV. Béla és I. Uros szerb uralkodó kapcsolata*, „Századok” 2013, R. 147, nr 2.
- Giergiel T., *Symbolika jelenia w polskiej heraldyce rycerskiej*, Sandomierz 1998.
- Górecki J., *Ze studiów nad zagadnieniem napływu przedmiotów proveniencji bizantyńskiej na ziemię Polski na przykładzie Ostrowa Lednickiego*, „Archeologia Polski” 2013, t. 58, z. 1-2.
- Gratian Leser P., *Güssing und seine burg*, „Güssinger Zeitung”, 22.01.1922, R. 12, nr 4.
- Györffy G., *Kontakty Polski i Węgier w dobie tworzenia się obu państw*, „Kwartalnik Historyczny” 1988, R. 95, z. 4.
- Györffy G., *Święty Stefan I. Król Węgier i jego dzieło*, przekład T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003.
- Halecki O., *Powołanie księcia Władysława Opolskiego na tron krakowski w 1273 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 1913, R. 27.
- Hertmanowicz-Brzoza M., Stepan K., *Słownik władców świata*, Kraków 2005.
- Hesemann M., *Milczący świadkowie Golgoty. Fascynująca historia relikwii męki Chrystusa*, przełożyła K. Zimmerer, Kraków 2006.
- Hlebionek M., *Bolesław Pobożny. Wielkopolska na drodze do zjednoczonego królestwa (1224/1227-6, 13 lub 14 IV 1279)*, Kraków 2017.
- Hlebionek M., *Udział Wielkopolski w wydarzeniach 1271 r., ze szczególnym uwzględnieniem „wyprawy na dobra milickie biskupa wrocławskiego” i jej uczestników*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2004, t. 6.
- Jabłoński J., *Drzewo Żywota z Raiu Naprzód na Górze Jeruzolimskiej Kálwáryi, złośliwą ręką potym na Gorze Łysiec przez ręce świętego Emeryka królewica węgierskiego Roku Pańskiego Tyśiącnego Szóstego przesadzone*, Kraków 1735.
- Jakubowski Z., *Polityczne i kulturowe aspekty kultu biskupa krakowskiego Stanisława w Polsce i Czechach w średniowieczu*, Częstochowa 1988.

- Kaczmarczyk Z., *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach Kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936.
- Kadlec J., *Dějiny kláštera Sváté Koruny*, Ceske Budejovice 1949.
- Kopeć J., *Drzewo Krzyża Świętego*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1983.
- Kowalska B., *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda*, Kraków 2008.
- Kwiatkiewicz M., *Krzyż Święty na Świętej gorze Świętokrzyskiej Łysiec nazwaney*, Kraków 1690.
- Manikowska H., *Przeszłość pod ochroną: relikwie*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. nauk. Taż, Warszawa 2018.
- Manikowska H., *Przeszłość pod ochroną: relikwie*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 2, red. nauk. Taż, Warszawa 2018.
- Michta J., *Podwójny krzyż patriarchalny ze Świętego Krzyża i jego geneza*, „Debaty Świętokrzyskie” 2016, vol. 2.
- Mika N., *Walka o spadek po Babenbergach 1246-1278*, Racibórz 2008.
- Morawski S., *Sądeckczyzna*, t. 1, Nowy Sącz 2008.
- Ostrogorski G., *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 1967.
- Palko J., *Uhorsko-české vzťahy v rokoch 1270-1272*. In *Opus tessellatum*. Historia nova 14, red. P. Podolan, Bratislava 2017.
- Paskiewicz B., *Mennictwo klasztorne w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995.
- Piekosiński F., *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 3, Kraków 1901.
- Popović D., *A staurotheke of Serbian provenance in Pienza*, „Zograf” 2012, nr 36.
- Popović D., *On Two Lost Medieval Serbian Reliquaries. The Staurothekai of King Stefan Uroš I and Queen Helen*, „Balcanica” 2019, R. 50.
- Pysiak J., *Gest władcy i wizualizacja treści ideowych kultu relikwii za panowania Ludwika Świętego*, [w:] *Wielkopolska – Polska – Europa. Studia dedykowane pamięci Alicji Karłowskiej-Kamzowej*, red. J. Wiesiołowski, przy współpracy J. Kowalskiego, Poznań 2006.
- Pysiak J., *Królewski kult Korony Cierniowej we Francji Ludwika Świętego*, „Roczniki Historyczne” 2001, R. 67.
- Pysiak J., *Kult relikwii Męki Pańskiej w ideologii władzy monarszej we Francji i w Anglii w XIII wieku: Ludwik IX i Henryk III*, [w:] *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, red. nauk. A. Pieniądz-Skrzypczak, J. Pysiak, Warszawa 2005.
- Relikwie Krzyża Świętego*, [w:] *Bazylika mniejsza pod wezwaniem Trójcy Świętej na Świętym Krzyżu*, tekst M. Derwich, K. Bracha, zdjęcia K. Pęczalski, Święty Krzyż 2013.
- Ruffin W., *Historia O Drzewie Krzyża świętego na górę Łysą przyniesionym*, Kraków 1611.

- Rutkowska-Płacheińska A., *Sprawy tatarskie w Roczniku tak zwanym świętokrzyskim nowym*, „Studia Źródłoznawcze” 1987, t. 30.
- Szaniecki P., *Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań*, Tyniec 1989.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, red. M. Wawrzyniak, Warszawa 1983.
- Słupecki L.P., „*Powieść rzeczy istey*” jako źródło do dziejów pogaństwa na Łyścu, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. D. Gawinowa, S. Gawlas, M. Koczerska i in., Warszawa 1991.
- Starnawska M., *Relikwie jako fundament ideowy wspólnoty w tradycji polskich przekazów średniowiecznych. (Św. św. Wojciech, Florian, Stanisław, Drzewo Krzyża Św. na Łyścu)*, [w:] *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, red. nauk. A. Pieniądz-Skrzypczak, J. Pysiak, Warszawa 2005.
- Starnawska M., *Świętych życie po życiu. Relikwie w kulturze religijnej na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 2008.
- Suchodolski S., *Moneta możnowładcza i kościelna w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.
- Swoboda W., *Emeryk*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich: encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, red. A. Gąsiorowski, G. Labuda, A. Wędzki, t. 8, *Suplementy i indeksy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Szczepkowska-Naliwajek K., *O kilku średniowiecznych dziełach z relikwiami pochodzącymi z Ziemi Świętej*, [w:] *Jerozolima w kulturze europejskiej*, red. P. Paszkiewicz, T. Zadrozny, Warszawa 1997.
- Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002.
- Śliwiński B., *Rola polityczna możnowładztwa na Pomorzu Gdańskim w czasach Mściwoja*, Gdańsk 1987.
- Święty Krzyż*, teksty J. Daniel, fot. K. Pęczalski, Kielce 2006.
- Tetrycz-Puzio A., *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-1313*, Słupsk 2012.
- Trajdos T. M., *Benedyktyni na Łyścu za panowania Władysława II Jagiełły (1386-1434)*, „Roczniki Historyczne” 1982, R. 48.
- Trajdos T.M., *Królewski kult relikwii Świętego Krzyża na Łyścu za panowania Władysława II Jagiełły*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu. Skarb polskiej kultury i historii*, red. P. Zajac, Poznań 2018.
- Trajdos T. M., *O klasztorze świętokrzyskim*, „Roczniki Historyczne” 1986, R. 52.
- Trukszyn A. G., *O świętokrzyskiej staurotece i jej cudownych właściwościach*, „Zamojskie Studia i Materiały. Seria: Pedagogika” 2017, t. 19, z. 1.
- Włodarski B., *Polityczna rola biskupów krakowskich w XIII wieku*, „Nasza Przeszłość” 1967, t. 27.

- Włodarski B., *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i początkach XIV wieku (1250-1306)*, Lwów 1931.
- Włodarski B., *Polska i Ruś 1194-1340*, Warszawa 1966.
- Wzorek J., *Drzewo Krzyża Świętego. Kościół OO. Dominikanów w Lublinie*, Lublin 1991.
- Żmudzki P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.
- Динић М. Ј., *О угарском ропству краља Уроша I*, „Историјски часопис” 1948, Г. 1.
- Поповић Д., „*Одуховљена телесна пребивалишта Божја*”. *Реликвије и реликвијари у средњовековној Србији*, [b:] Д. Поповић, *Ризница спасења. Култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији*, Београд – Нови Сад 2018.
- Поповић Д., *О два изгубљена српска средњовековна реликвијара. Ставротече краља Уроша I и краљице Јелене*, б: Д. Поповић, *Ризница спасења. Култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији*, Београд – Нови Сад 2018.
- Поповић Д., *Реликвије Часног крста у средњовековној Србији*, [b:] Д. Поповић, *Ризница спасења. Култ реликвија и српских светих у средњовековној Србији*, Београд – Нови Сад 2018.

KAROLINA MACIASZEK – doktor nauk humanistycznych – dysertację doktorską pt. „*Otoczenie Bolesława Wstydliwego, księcia krakowskiego i sandomierskiego (1226-1279)*” obroniła na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 2017 r., autorka książek *Irządze i okolice w średniowieczu. Panowie z Irządź oraz Bolesław V Wstydlawy, książę krakowski i sandomierski 1226-1279. Długie panowanie w trudnych czasach*. Opracowała i wydała także wspomnienia jednego z najbardziej znanych przywódców BCh: Józef Sygiet, *Historia Oddziału Partyzanckiego Batalionów Chłopskich „Jana”*, Warszawa 2021. Zainteresowania naukowe koncentruje wokół tematyki z zakresu dworów władców Polski i dziejów rycerstwa średniowiecznego oraz wokół ruchu ludowego, ze szczególnym uwzględnieniem historii Batalionów Chłopskich na Kielecczyźnie.